

การละเล่นสิบสองภาษา: ความเป็นมา ความหมาย และขนบการละเล่น TWELVE-LANGUAGES PLAYS: BACKGROUND, DEFINITION, AND TRADITION

สนอง คลังพระศรี* SANONG KLANGPRASRI*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ นำเสนอการละเล่นสิบสองภาษาในบริบทสังคมไทย ด้านความเป็นมา ความหมาย และขนบการละเล่น โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับการนับถือเลขสิบสอง โดยเฉพาะการละเล่นสิบสองภาษาในหลายแง่มุม เนื้อหาในบทความประกอบด้วย (1) ความเป็นมาของการนับถือเลขสิบสอง (2) ความหมายของคำว่าสิบสองภาษา (3) ขนบการละเล่นสิบสองภาษาหรือทุกภาษา (4) การละเล่นสิบสองภาษา: เชิงสังเคราะห์

จากการศึกษาพบว่า สิบสอง มาจากจำนวน เวลา ความศักดิ์สิทธิ์ มาจากการเรียกพื้นที่ มาจากขนบการละเล่นปรากฏในวรรณคดีไทย คำว่า “สิบสอง” เป็นจำนวนแทนความหมายว่า “มากล้น” ขนบการละเล่นสิบสองภาษา แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1. การรวมการละเล่นต่าง ๆ ไว้ด้วยกันในวาระโอกาสนั้น ๆ 2. ขนบการละเล่นสิบสองภาษาในเครื่องเล่นหรือมหรสพชนิดใดชนิดหนึ่ง ได้แก่ แหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ ลีเกือกภาษา ลำสวด และวงปี่พาทย์นางหงส์

สิบสองภาษา: เชิงสังเคราะห์ พบว่า 1. สิบสองภาษาเป็นร่องรอยของการชุมนุมเล่นเสียงในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญ ด้วยการกระທ กระທัง กระທังเสียง ปลุกขวัญหรือเรียกขวัญให้กลับเข้ามาสู่เจ้าของขวัญหรือสิ่งของนั้น ๆ 2. สิบสองภาษาเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมการเอารูปเอารอยหมายถึง การทำตามอย่างหรือเลียนแบบอย่าง อยากได้อะไรให้ทำอย่างนั้น พบในพิธีกรรมงานศพที่เรียกว่า “งันเฮือนดี” ของชาวอีสาน ภายหลังเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องอัฐกรูทวิปโนไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาของพระพุทธศาสนา 3. ดนตรี คือเครื่องกระທมิตีจำลองพหุพหูชนานของเวลา เพราะเสียงเคลื่อนที่เช่นเดียวกับเวลา ในเวลามีตัวเลขเรียกว่า “ฤกษ์” พิธีกรรมศาสนาผีและศาสนาพราหมณ์มักใช้เสียงดนตรีเปิด เชื่อม หรือกระທมิตีจำลองพหุพหูชนานการ “เอาฤกษ์เอาชัย” ด้วยเสียงที่กระทำโดยเจตจำนงสัมผัส อาทิ การโห่ร้อง กระທังมโหระทึก ลั่นฆ้อง เป่าแตรสังข์ ฯลฯ เป็นช่องทางของเวลา จำนวน ตัวเลข หรือคณิตศาสตร์ ซึ่งแทนค่าพลังงานเร้นลับของจักรวาล

คำสำคัญ: สิบสองภาษา/ การละเล่นไทย/ ดนตรีไทย/ มหรสพของไทย

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาดนตรีไทยและดนตรีตะวันตก วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, sanong.kla@mahidol.edu.

*Assistant Professor, Thai and Oriental music, College of music, Mahidol University, sanong.kla@mahidol.edu.

Receive 11/4/66, Revise 2/5/66, Accept 8/6/66

Abstract

This article aims to present Twelve-Languages Plays in Thai society context including background, definition, and tradition for a better understanding of Twelve-Number folklore, especially Twelve-Languages Plays in many aspects. The contents consist of (1) the background of Twelve-Number folklore (2) the definition of Twelve-Number folklore (3) the tradition of Twelve-Languages Plays and other languages and (4) Twelve-Languages Plays: Synthesis.

The study found that “Twelve” came from numbers, time, divinity, space, and also recreation that appeared in Thai folktales. The number “Twelve” represents the meaning of abundance. The traditions of Twelve-Languages Plays can be divided into two categories: (1) the combination of plays on each occasion (2) the tradition of Twelve-Languages Plays in either one of these recreations, Maha Chat Lae (chanting), Li Kae Aok Phasa (Thai musical folk drama and songs), Lam Suad (Thai traditional singing), and Twelve-Languages songs in Nang Hong Pipat (Thai ensemble). The synthesis of Twelve-Languages Plays found that (1) Twelve-Languages Plays can be traced back to a sacred ceremony of villagers gathering in the prehistoric era. It is relevant to a belief of “Kwan” (a guardian self spirit) awakening by pounding, hitting, or tamping (2) Twelve-Languages Plays is one of the imitation ceremonies which means to imitate what they wish for. It was found in the funeral called “Ngan Huean Dee” from Esan people. Later, it is related to a belief of Uttarakuru continent cosmology in Trai Phum Phra Ruang Buddhism folklore (3) Music is supposed to demonstrate space of time because sound travels along with time and time consists of period called “Ruerk”. Animism and Brahmanism combine music in ceremonies to connect multiverses for good omen with the intention to produce complex sounds such as Mahoratuek drumming, gong tamping, blowing old Thai horn, etc. so that music can be a channel for space, time, numbers, and mathematics of mysterious belief connecting altogether in the multiverse.

Keyword: Twelve-Languages/ Plays/ Thai music/ Thai recreation

บทนำ

ดนตรีเป็นเรื่องของเสียง รับรู้หรือสัมผัสได้ด้วยโสตประสาท คือ หู เสียงเป็นพลังงานเช่นเดียวกับแสง แต่ทว่าเสียงมีอิทธิพลต่อจิตใจมากกว่าแสง ดังพบว่า สัตว์หรือมนุษย์ตื่นตระหนกเสียงมากกว่าแสง เช่น ฟาผ่า ถ้ามีแต่แสง ไม่มีเสียงฟ้าร้องฟาผ่า สัตว์หรือมนุษย์ก็คงไม่กลัว แต่ทว่าในความรู้สึกที่หวาดกลัวนั้น มนุษย์สามารถเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ว่า เสียงฟ้าร้องฟาผ่าเป็นสัญลักษณ์ของฝน ที่นำความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์มาให้ จึงคิดเลียนธรรมชาติด้วยวิธีการ “เอารูปเอารอย” คืออยากได้อะไรให้ทำอย่างนั้น ทั้งนี้ เพื่อกระทบ “มิติจำลองพหุภาพคู่ขนาน” (Multi-verse) อธิบายเชิงพุทธปรัชญา หมายถึง ภูมิซ้อนทับของกามภพ รูปภพ อรูปภพ ผ่านรูป/รอยจำลองพิธีกรรม ทำให้เหมือนหรือเลียนแบบสิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ด้วยการใช้เสียงเปิด เชื่อม หรือกระทบพหุภาพคู่ขนานให้เคลื่อนไหว เกิดผลตามต้องการทางความเชื่อ เช่น ชาวผู้ไทในภาคอีสาน มีพิธีกรรมการเอารูปเอารอย โดยการขุดหาสัญลักษณ์เพศชายเพศหญิงที่มีผู้นำมาฝังไว้ นำมามัดติดกันในเชิงสังวาส แล้วเสียงท่าย พยากรณ์ ตีกลองโห่ร้อง กล่าวคำคล้องจอง (เสียง) ด้วยเจตจำนงสัมผัส กระทบมิติพหุภาพคู่ขนานความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาล เป็นต้น รวมถึงการตีเกราะเคาะไม้ เพื่อไล่ต้อนสัตว์หรือล่าสัตว์ และใช้ในการสู้รบกัน จนถึงขั้นรู้จักพัฒนาเสียงให้มีความประณีตมากขึ้น จึงได้เกิดเสียงที่เรียกว่า “ดนตรี”

ดนตรีเป็นศิลปะสร้างสรรค์เชิงสุนทรียะของมนุษย์ (Aesthetic sense) อันเกี่ยวเนื่องกับอารมณ์ความรู้สึกที่มนุษย์ตั้งใจแสดงออก เพื่อให้เกิดเสียงไพเราะ หรือเสียงพิเศษแตกต่างจากเสียงปกติ ทั้งนี้ เพื่อใช้ในจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่ง ดนตรีจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมและมีความแตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์จากหลายปัจจัย อาทิ ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา ภาษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง ฯลฯ

แต่เดิม ดนตรีเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล สายตระกูล ผู้มีหน้าที่และได้รับการยอมรับจากสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ รวมถึงเฉพาะเหตุการณ์และสถานที่ด้วย อาทิ หมอผี หมอแคน หรือผู้ใช้ดนตรีประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ถึงแม้ว่าดนตรีจะมีความบันเทิงเป็นคุณลักษณะภายในสำคัญ ที่มนุษย์สามารถรับรู้และแสดงออกพร้อมได้ แต่เชื่อว่า ทุกคนสามารถทำเสียงดนตรีตามใจชอบได้ทุกพื้นที่ ทุกเวลา และทุกโอกาส หากแต่ต้องอาศัยจังหวะเวลาและพื้นที่ที่สังคมกำหนดไว้เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่าดนตรีเป็นเสียงพิเศษหรือเป็นเสียงศักดิ์สิทธิ์ และบางครั้งเป็นเสมือน “สื่อสัญญาณ” ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมหรือชุมชนด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การประโคมมโหรีทีกในพิธีกรรมขอฝน การประโคมดนตรีในงานศพ การประโคมเครื่องดนตรีเป็นสัญญาณเตือนภัย เป็นต้น ดังตัวอย่างบทละครเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ 4 พระสังข์หนีนางพันธุรัต¹ ความว่า

บัดนั้น	พวกพลกุ่มกัณฑ์ภูตผี
ทั้งหมู่่อสุรศักดิ์ยักษ์	ได้ยินเสียงเกร์สัญญาณ
ไม่แจ้งเหตุเภทผลกลใด	ต่างตระหนกตกใจเป็นหนักหนา
สำแดงแผลงอิทธิฤทธิ์	ชวนกันเหาะมายังเมืองมาร
ครั้นเอยครั้นถึง	จึงคลานเข้ามายังหน้าฉาน
ไหวพลงทางถ้ามมีทันนาน	<u>เหตุการณ์อะไรจึงตีกลอง</u>

ดนตรี ความเชื่อ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจบารมี ก่อเกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ก่อนถูกพัฒนาสู่ดนตรีเพื่อการบันเทิง และกลายเป็นเรื่องพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนมีสามัญสำนึกรับรู้และ

1. กรมศิลปากร, *บทละครนอก พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2* (กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, 2530), 70-71.

แสดงออกเกี่ยวกับดนตรีได้ โดยการถ่ายทอด เรียนรู้ เลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมา จากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง หรือจากรุ่นสู่รุ่น กลายเป็น “ค่านิยมสุนทรีย์” (Aesthetic Value) ของแต่ละสังคม สามารถแพร่ขยายและปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยได้²

สิบสองภาษาเป็นประเพณีพิธีกรรมการละเล่นหรือมหรสพบันเทิงอย่างหนึ่งในสังคมไทย นับเป็นค่านิยมสุนทรีย์ที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ อาทิ พิธีสู่ขวัญ เทศน์มหาชาติ และพิธีกรรมงานศพ สิบสองภาษาในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงเพลงสิบสองภาษาในวงดนตรีไทยเท่านั้น หากแต่มีขนบการละเล่นอื่น ๆ หลายชนิด

บทความนี้ มุ่งเน้นให้ผู้อ่านได้เข้าใจการละเล่นสิบสองภาษา ด้านความเป็นมา ความหมาย ขนบการละเล่น เพื่อแสดงให้เห็นรูปแบบอันเกี่ยวเนื่องหลายแง่มุม ดังจะได้นำเสนอและอภิปรายต่อไป

ความเป็นมาของการนับถือเลขสิบสอง

สิบสอง มาจาก จำนวน เวลา ความศักดิ์สิทธิ์

สุจิตต์ วงษ์เทศ³ อธิบายว่า เลขสิบสองเป็นตัวเลขศักดิ์สิทธิ์ จำนวนศักดิ์สิทธิ์ คือสิบสองนักษัตร มีขวด ฉลู ขาล เกาะ มะโรง มะเส็ง มะเมีย มะแม วอก ระกา จอ กุน เขาเรียกว่า ปีนักษัตร เป็นสิริมงคล เป็นรอบรอบหนึ่งของจักรวาล

นอกจากนี้ การนับรอบอายุของคนไทย นับ 1 รอบ เท่ากับ 12 ปี เช่น อายุครบ 3 รอบ เท่ากับอายุ 36 ปี เป็นต้น การนับรอบอายุมักมีการเฉลิมฉลองเพื่อความเป็นสิริมงคล

ไมเคิล ไรท์⁴ อธิบายว่า ที่มาของคำว่า สิบสอง น่าจะเกี่ยวข้องกับปฏิทินรอบปี 12 เดือน แพร่จากอินเดีย ซึ่งรับมาจากชาวเมโสโปเตเมียอีกต่อหนึ่ง ทั้งปฏิทินและการหล่อสำริดตั้งแต่ 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล ชาวเมโสโปเตเมีย นับด้วยระบบ 12 เป็นหลัก (Duodecimal System) แบ่งเป็น 4 ฤดู (Spring Summer Autumn Winter) ตรงกับ “เกิด แก่ เจ็บ ตาย” ในคำสอนพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ คติการนับถือเลขสิบสอง น่าจะแพร่มาจากอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ผ่านนิทานเรื่องสิบสองเหลี่ยม หรืออิหร่านราชธรรมด้วยส่วนหนึ่ง สังเขปเรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้ามานู ได้คัดลอกคติธรรมผ่านนิทาน 12 เรื่องจากมณฑล 12 เหลี่ยม ไว้ใช้เป็นแนวทางการปกครอง จนได้ชื่อว่า พระราชาผู้ทรงธรรม⁵ สันนิษฐานว่า แพร่เข้ามาในราชสำนักอยุธยา โดยพราหมณ์ และข้าราชการพลเรือนในเขตพระราชฐานชั้นในนำมาถ่ายทอด ได้แก่ กลุ่มแขกมัวร์ (อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ฯลฯ)⁶ เช่น นักเทศน์และขันที เป็นต้น ต่อมา คำว่า “เหลี่ยม” ได้ถูกนำมาใช้ทั่วไป หมายถึง ขันเชิง คมคาย⁷

นอกจากนี้ ผู้เขียนสังเกตเห็นความเชื่อมโยงของข้าราชการพลเรือนสองกลุ่ม คือ นักเทศน์ขันทีและนางกำนัล ในกาพย์ขับไม้เรื่องพระรถเสน ตอนที่ 1 ขึ้นเรือนหลวง และตอนที่ 2 สิบสองกำนัล⁸ กาพย์ขับไม้ตอนที่ 1 ความว่า

...บัดนั้นภูบาล จึ่งทรงพญาสาร บรรทับเกยภูษร

นักเทศขันที กำนัลนารี เฝ้าท้าวแลสลอน

ก้มเกล้าถวายกร เชิญพระภูธร เสด็จขึ้นเกยลา ฯ...

2. สอนอง คลังพระศรี, เอกสารประกอบการสอน (นครปฐม : ม.ป.ท., 2565), บทนำ.

3. สุจิตต์ วงษ์เทศ, การบรรยายดนตรีไทยพื้นบ้าน ครั้งที่ 1 ณ หอแสดงดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล วันอังคารที่ 8 มิถุนายน 2553 เอกสารถอดคำบรรยาย (นครปฐม : ม.ป.ท., 2553).

4. ไมเคิล ไรท์, *ฝรั่งคลั่งผี* (กรุงเทพมหานคร : มติชนปากเกร็ด, 2550), 128-129.

5. “นิทานสิบสองเหลี่ยม,” ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 25 มีนาคม 2566, https://www.sac.or.th/databases/thailitdir/detail.php?meta_id=257.

6. ภาสกร วงศ์ดาว, *นานาชาติในแผ่นดินอยุธยา: ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สยามกับตะวันตก* (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2561), 164.

7. ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542* (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), 1307.

8. บุญเดือน ศรีวรพจน์, “พระรถเสน: จากกาพย์ขับไม้สู่บทละคร หน้า 25-47 นางสิบสอง-พระรถเมรีศึกษา,” ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติเรื่อง “ขันนิทานนางสิบสอง ขานทำนองพระรถเมรี”: นิทานมรดกแห่งอุษาคเนย์* (2560), 31.

ตอนที่ 2 “สิบสองก้านัล” มีโคลงกระทู้ “ข้า สาว ชาว แม่” ตามด้วยกาพย์ 14 บท เนื้อหากล่าวถึงนางก้านัลหรือหญิงสาวรับใช้ในราชสำนัก 12 ลักษณะ ได้แก่ ก้านัลขันหมาก ก้านัลน้ำเสวย ก้านัลพชนี ก้านัลพระสำอาง ก้านัลพระมาลา ก้านัลพระบังคน ก้านัลพระไสยาสน์ ก้านัลทิพยรส ก้านัลพระโภชน ก้านัลพระโอษฐ์ และก้านัลทาพระองค์ มีข้อความกำกับตอนท้ายว่า “จบสิบสองก้านัล” ครุไม้หนึ่ง 14 แผ่น ฯ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง เรื่องพระรถเมรี ชาวอีสานรู้จักในชื่อ “นางสิบสอง” มีความเกี่ยวข้องกับบรรพชนชาวล้านช้าง และความรู้ด้านคติชนวิทยาในภาคอีสาน เลข 12 เป็นเลขกำลังของแม่หรือผู้หญิง

สิบสอง มาจากการเรียก พื้นที่

“สิบสองนักษัตร” หมายถึง กลุ่มเมือง 12 นักษัตร ที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรลพบุรีและเคยอยู่ในเขตอิทธิพลของศรีวิชัยมาก่อน โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง⁹

“สิบสองปันนา” หมายถึง สิบสองเมืองในจังหวัดปกครองตนเองกลุ่มชาติพันธุ์ไท ประเทศจีนตอนใต้

“สิบสองจุไท” หมายถึง ภาคตะวันตกเฉียงเหนือบางส่วนของประเทศเวียดนามติดต่อกับประเทศลาวที่แขวงพงสาลี หลวงพระบาง พื้นที่นี้เป็นที่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลากหลายกลุ่ม แต่ทว่าเผ่าไท เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุด โดยมีที่มาทางประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารระบุถึงเมืองไทดำ 8 เมือง เมืองไทขาว 4 เมือง จึงถูกเรียกว่า เมืองสิบสองจุไทหรือสิบสองผู้ไท¹⁰

สิบสอง ในวรรณคดีไทย

ในวรรณคดีไทยได้กล่าวถึงคำว่า “สิบสอง” ในความหมายต่าง ๆ ดังนี้

เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา กล่าวไว้ว่า

	จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา
เป็นกรุงรัตนาราชพระศาสนา	มหาดีเรกอันเลิศล้ำ
เป็นที่ปรากฏรณนา	สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน
ทุกบุรีสีมามณฑล	จบสกลลูกค้ำวาณิช
<u>ทุกประเทศสิบสองภาษา</u>	ย่อมมาพึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นอันครันตย์
ประชาราษฎร์ปราศจากภัยพิช	ทั้งความพิกลจริตแลความทุกข์ ¹¹

นางอุทัยกลอนสวด¹² กล่าวไว้ว่า

865	ครั้นทำขวัญแล้ว	อภิเชษฐลูกแก้ว	แทนพระบิดา
จึงเวนพระนคร	แก่สองพังงา	นางราชกัญญา	ข้าไทเงินทอง
866	<u>สิบสองพระคลัง</u>	ข้าสาวสะพรั่ง	มากมายเนื่องนอง

พระสี่เส้ากลอนสวด¹³ กล่าวไว้ว่า

639 สิบสองก้านัลขันที ไปด้วยเทวี ภูมิประทานแก่ธิดา

สรุปจากวรรณคดี คำว่า สิบสอง ได้แก่ สิบสองภาษา สิบสองพระคลัง สิบสองก้านัลขันที สิบสองพระก้านัลการเล่นทุกภาษา (หมายถึงสิบสองภาษา)

9. กรมศิลปากร, *นครรัฐไทยบนแผ่นดินสุวรรณภูมิ* (นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2562), 28.

10. “บทบาทของชนเผ่าไทในเวียดนามในศตวรรษที่ 19 (ค.ศ. 1946-1954),” ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 25 มีนาคม 2566, https://www.sac.or.th/databases/ethnicedb/research_detail.php?id=2059.

11. “เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา,” วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 26 มีนาคม 2566, <https://th.wikipedia.org/wiki/เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา>.

12. กรมศิลปากร, *นางอุทัยกลอนสวด* (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2547), 87.

13. กรมศิลปากร, *พระสี่เส้ากลอนสวด* (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2547), 67.

ความหมายของคำว่า สิบสอง ในบริบทสังคมไทย

สิบสอง หมายถึง จำนวนมากล้น ทั้งหมดทั้งปวง เหลือคณานับ ฯลฯ ไม่ใช่จำนวนสิบสองจริง ๆ จะมีมากกว่าสิบสองเท่าไรก็ได้ ไม่จำกัด¹⁴ แต่ยกคำว่า สิบสอง เป็นจำนวนแทนความหมายดังกล่าว

ขนบการละเล่นสิบสองภาษาหรือทุกภาษา

ขนบการละเล่นสิบสองภาษาหรือทุกภาษา แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. คำว่า สิบสองภาษา เพลงออกภาษา การเล่นทุกภาษา หมายถึง การรวมการละเล่นต่าง ๆ ไว้ด้วยกันในวาระโอกาสนั้น ๆ ดังปรากฏในวรรณกรรม อาทิ

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ 3 นางพันธุรัตเลียงพระสังข์ สมโภชบายศรีทำขวัญ¹⁵

ให้แต่งโรงราชพิธี	เขียนชัยบายศรีทั้งซ้ายขวา
หุ่นละครโขนหนึ่งช่องระทา	<u>เครื่องเล่นนานาบรรดามี</u>
ทั้งระเบ็งระบำปล้ำมวย	พร้อมด้วยสังคีตดีดสี
จิ้งจาวเสภาชาติรี	มโหรีเครื่องท่อนมอญรำ...

2. ขนบการละเล่นสิบสองภาษา ในเครื่องเล่นหรือมหรสพชนิดใดชนิดหนึ่ง มีดังนี้

2.1 แหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ¹⁶

“แหล่ง” ทำนองลำชนิดหนึ่ง แต่งเป็นร้อย หรือกลอนแปด ใช้ในการเทศน์มหาชาติและการทำขวัญนาค “แหล่งเครื่องเล่น” หมายถึงแหล่งที่เน้นความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นแหล่งนอก มีเนื้อเรื่องนอกเรื่องพระเวสสันดร ตอนต้นแหล่งจะกล่าวถึงเหตุการณ์ในเรื่องพระเวสสันดรเพียงเล็กน้อย จากนั้นจึงกล่าวถึงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

แหล่งเครื่องเล่น มีแหล่งออกภาษา ดังนี้

แหล่งเครื่องเล่นซุชก¹⁷

ไสซุชโก ออเฒ่าซุชก...อ้ายเฒ่าเที่ยวด้นด้นสันโดษผู้เดียวเดิน เข้าทุ่งท่าพระหระเหินภิกขาขอ แต่หาได้สักเท่าไรก็ไม่พอกด้วยโลกลาภ วันนั้นเดินมาตามมรรคา อ้ายเฒ่าชราภาพ แวะเข้าไปใน บ้านลาว เห็นคนยืนอยู่เป็นหมู่ เจ้าบ่าวกับผู้หญิงกำลังขับแพน...(ว่าลาวขับแพน) ...ออกจากบ้านลาว อ้ายเฒ่าก็บ่นพึมพำไป บ้านไทย...พลัดเข้าบ้านคุณเถาะ วันนั้นกำลังซ่อมเล่นหุ่นกระบอก (ว่าหุ่นกระบอก) ...เล่นหุ่นกระบอกเสร็จแล้วเดินออกมา...แวะเข้าบ้านกะเหรี่ยง แต่พอหมาไล่กัด ก็เลยลัดเลียงเข้า บ้านญวน...อ้ายเฒ่าแกว่งไม้เท้าโพนเพน...วิ่งวกเลี้ยวหนีออกจากบ้านทวาย วันนั้นและผู้คนแข็งแ้ง กำลังเขาแห่ผีตาย...อ้ายเฒ่าก็เลยมุ่งออกอุดร...ลัดเข้า บ้านมอญ ร้องส่งภาษาว่า อากะตอน แล้วเลยกล่าวกลอนเพนทะแย...ออเฒ่าแวะเข้าทะแยแก้กลอน พวกพี่น้องมอญไม่ให้ป็น รีบออกจากบ้านมอญ...เดินไกลเข้า หมู่แขก อ้ายเฒ่าก็เดินทางลัดตัดแยก เข้าในบ้านหะยีหมัด...วิ่งออกจากสถานบ้านแขกเข้าบ้านเจ๊ก...

สาระสำคัญ: ว่าด้วยการเดินทางเข้าบ้านไหนภาษาไหน จะกล่าวถึงขนบธรรมเนียมประเพณี พุทธศาสนา หรือร้องเพลงภาษานั้น ๆ

14. สุจิตต์ วงษ์เทศ, การบรรยายดนตรีไทยพื้นบ้าน ครั้งที่ 1 ณ หอแสดงดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล วันอังคารที่ 8 มิถุนายน 2553 เอกสารถอดคำบรรยาย (นครปฐม : ม.ป.ท., 2553).

15. กรมศิลปากร, บทละครนอก พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, 2530), 61-62.

16. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 3 เพลงร้องรำพัน (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), 31-32.

17. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 3 เพลงร้องรำพัน (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), 402-412.

2.2 ลิเกออกภาษา¹⁸

ลิเกออกภาษา หรือลิเกสิบสองภาษา มีที่มาจากลิเกบันตน คำว่า “บันตน” เพี้ยนมาจากคำว่า “ปันตน” ซึ่งเป็นฉันทลักษณ์ชนิดหนึ่งของมลายูที่ “ลิเกสวดแขก” ใช้เป็นหลักในการร้อง ลิเกบันตนเป็นลิเกที่แสดงในสมัยแรก ๆ ผู้แสดงตีรำมะนาและร้องเพลงบันตน ต่อมาเล่นเป็นการออกภาษาเป็นเรื่องสั้น ๆ เกี่ยวกับชนชาติต่าง ๆ

ลิเกออกภาษา

“...ถึงหน้าวังจังหวัด พระทอดทศนาการ ที่ทางกลางโตโอฬาลาน แสนสำราญในอุราฯ คักคึกตึกก้วน ทั้งเรือนทั้งบ้านสะอาดตา พวกแขกฝรั่งต่างภาษา ขายสินค้าทุกสิ่งอัน

โคมโป๊ะโต๊ะตั้ง ทั้งเครื่องฝรั่งมีครบครัน จินเจาแพรแสแลปนมัน สารพันสะอาดตาฯ เครื่องใช้หลายอย่างมีต่าง ๆ นา ๆ ของจีนของไทยหลายภาษา มอญลาวพม่ามากมีฯ ทั้งกะเหรี่ยง ชา ขวง งาม ผ่องศรี นั้นผู้หญิงทวาย ชายบุหรี ทำท่วงที่จะเล่นชายฯ ใส่ต่างถ่างหู พอขายแลดูก็ทำอาย นางหนึ่งเมียแขก แรกมาขาย มีผ้าลายดอกดี ๆ ๆ เข้าตลาดท้ายสนม พระเซยชมสาวศรี แต่ล้วนแต่งแ่งแลมากมี นั้งร้านอยู่ที่ริมมรรคา ฯ นางหนึ่งเปนลาว ดูข้าชาวสะอาดตา หล่อนกินหมากจัดผัดหน้า นั้งขายปลาร้ากับอั้งยง ฯ นางหนึ่งเจ้ากระบวน หล่อนเปนญวนเอี้ยวบง ชายกึ่งขายปลาเค้าโพพาง จิน้อยสำอางสะอาดตา ฯ ฟังเสียงแซ่แซ็ก ร้านนั้นเจ๊กขายปลา ปลาตุกปลาช่อนค่อนตะกร้า ผู้คนซื้อหากันอ้ออึง ฯ”¹⁹

สาระสำคัญ: กล่าวถึงสิ่งของเครื่องใช้และผู้คนหลายภาษา

2.3 ลำสวด

ลำสวด หรือสวดคฤหัสถ์ หมายถึง การละเล่นของชาวบ้านในงานศพ กระทบมิติจำลองพหุภาพคู่ขนานของการสวดพระอภิธรรมของพระสงฆ์ โดยนักสวด 4 รูป เข้านั่งประจำที่ของพระสงฆ์ แล้วสวดเป็นถ้อยคำพื้นบ้านพื้นเมืองตลกคณอง ด้วยทำนองท้องถิ่นที่เคยทำตกทอดในพิธีต่าง ๆ นักสวด 4 รูป เรียกชื่อต่าง ๆ ได้แก่ 1) ตัวตุ้ย 2) คอหนึ่ง 3) คอสอง 4) ตัวภาษา ทั้งหมดร่วมกันขับลำทำเพลงเป็นทำนองล้อเลียนสำเนียงภาษาต่าง ๆ ตามต้องการอย่างตลกคณองและอย่างดูถูกดูแคลน²⁰

หน้าต้น ลำสวด²¹

“บทที่หนึ่ง แม่คู่ ว่ากับ ตลก ซัก เปน น้ากลองกราว แล้วใช้ให้ ไป ดูข้าศึก แลจะได้ ร้อง เปนลำทำลำเพราะต่าง ๆ แลออกภาษาต่อไป กว่าจะสิ้นในเชิงของลำสวด

(แม่คู่ว่า) เฮ้ยนั้นกลองใครหว่า ฟังสำเนียงเสียงตีอีกกะทิกถึกก้อง สะเทือนท้องพสุธา นี่ เอง เอา กลองใครที่ไหนมา...นี่ชื่อเรียงเสียงไรหว่า (ตลกว่า) อ่อนี่ นายถามถึงนามชื่อกลองเสียงดังฟังดี กระผมตีต้องเพราะจับโสด (เออหว่า)

(แม่คู่ว่า) ...ครั้งนี่ก็เห็นแต่เองแหละ พอจะเปนพิราดาทัพได้ ...(ตลกว่า)...อ้อ จะให้กระผมออกไปดูให้ได้เนื้อถ้อยกะทงเรือ...ขอรับกระผมจะออกไปเปนการเร็ว ฟังสำเนียงดูให้รู้ภาษา ว่าจะเปน แขก พม่า หรือ มอญไทย หรือจะเปน เจ๊ก แกะแปะใหญ่ จีนปักกิ่ง (เออ หว่า) หรือว่าจะเปนชา ชิง กะเหรี่ยง ลาว ชาว ระไว อยู่ เมือง ระว้า (เออ หว่า) หรือจะเปน ญวน ต้องสู้ครุหื้อ ลันตา โปรตุเกส จำจะออกไปดูให้รู้เสร็จสิ้นกระแสดความ (เออหว่า)...เอ้าทีนี้กระผมจะรีบไปการเร็ว เอาวิ่งไม่เหลียวหลัง ตัดลงถนนบ้านยาน เฮ้ยมีแต่ถนนบ้านญวนหว่า ก็ญวนนมนาน นี้วะ อ้ายเปรต...

18. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, *บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 4 เพลงออกสิบสองภาษา* (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), 103.

19. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, *บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 4 เพลงออกสิบสองภาษา* (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), 120-121.

20. “เพลงสิบสองภาษา ดนตรีไทยแบบฉบับ,” มติชนสุดสัปดาห์, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 27 มีนาคม 2566 , <https://www.matichonweekly.com/column/article/130869>.

21. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล, *บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 3 เพลงร้องรำพัน* (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), 321-368.

สาระสำคัญ: 1. ว่าด้วยกลองและจังหวะกรวยกทัพไปสถานที่ต่าง ๆ 2. การเลียนภาษา บางแห่งมีลักษณะล้อเลียนภาษาอื่น

2.4 วงปี่พาทย์นางหงส์

ปี่พาทย์นางหงส์ ชื่อสมมติเพื่อเรียกวงประโคมงานศพตามประเพณีส่งวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ด้วยนกศักดิ์สิทธิ์ คือ หงส์²²

วงปี่พาทย์นางหงส์ เกิดจากการนำ วงปี่พาทย์ธรรมดา มาประสมกับ วงบัลลอย โดยการตัดทอนเครื่องดนตรี วงปี่พาทย์ออกไป คือ ปี่ใน ตะโพน และกลองทัด (บางครั้งอาจคงกลองทัดไว้เพื่อให้เสียงดังกึกก้องเหมาะกับการประโคมในที่แจ้ง) ส่วนวงบัลลอย ตัดทอนหม่องออก ใช้แต่โหม่งของปี่พาทย์แทน

ที่มาของชื่อว่า วงปี่พาทย์นางหงส์ เกิดจากสมัยโบราณนิยมใช้เพลงเรื่องนางหงส์สองชั้น ที่มีเพลงสั้น ๆ 5 เพลงเรียงต่อกันเป็นชุด และใช้เป็นหลักสำคัญในการบรรเลงประโคมศพ ประกอบด้วย 1) เพลงพราหมณ์เก็บหัวแหวน 2) สาวสอดแหวน 3) แสนสุตสวาท 4) กระบอกทอง 5) แผลงวันทอง โดยใช้หน้าทับกลองที่เรียกว่า “หน้าทับนางหงส์” ตีกำกับจังหวะทั้งเรื่อง

นอกจากนี้ ยังนิยมบรรเลงเพลงสำเนียงภาษาที่เรียกว่า “ออกภาษา” หรือ “สิบสองภาษา” หมายถึง เพลงชุดเดียวกับเพลงหางเครื่องหรือเพลงลูกบท โดยการนำเพลงหลายภาษามาเล่นรวมกันเป็นชุดสำเนียงภาษาชาติพันธุ์ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ กราวนอก (ไทย) เจี้ยว จีน เขมร ตลุง ลาว แขก พม่า มอญ ญวน อาหรับ และฝรั่ง ของเดิมมีอยู่ 12 เพลง ต่อมาภายหลังเพิ่มเพลงชาติพันธุ์ภาษาอื่น ๆ เนื้อหาของเพลงออกเชิงเปรียบเทียบกับกองทัพไทย เช่น บทร้องเพลงสร้อยกราวแขกเงาะความว่า “พวกเราเหววันนี้น่สนกว่า เกรียวกราวฉาวฉ่า เฮฮาอยู่สนั่น ยิงยวดกวดขัน เกณฑ์คนเข้ากองทัพ แต่งตัวเสร็จสรรพจะไปจับมอญ มัวมาป้อน จับมอญได้มิดมา”²³ เป็นต้น คนดนตรีไทยรับวัฒนธรรมนี้มาจากการเทศน์และการขับหรือลำสวด

สิบสองภาษา: เชิงสังเคราะห์

การละเล่นสิบสองภาษาในความหมายรหัสพของไทย แสดงถึงเกียรติยศของผู้นำเผ่ากว้างไพศาล อำนาจบารมีมากล้น ความมั่งคั่ง ร่ำรวย ทั้งเงิน ทอง สิ่งของ จำนวนผู้คน และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยที่หลอมรวมกันมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

คติซ้อนทับเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในการละเล่นสิบสองภาษา ได้แก่

1. สิบสองภาษา เป็นร่องรอยของการชุมนุมเล่นเสียงในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึง พิธีกรรมชุมนุมปลุกขวัญ เรียกขวัญ ให้กับเจ้าของขวัญหรือผู้ตาย ด้วยการกระทบบมิติจำลองพญาคูขี้แห้งด้วยเสียงดนตรีและคำเอ่ยกระทบบว่า “ศรีศรี” หรือย้าถ้อยคำซ้ำด้วยเจตจำนงสัมผัส (มาเยอขวัญเอย) ถึง (สู่) ขวัญ ให้กลับมายังเจ้าของขวัญหรือสิ่งของนั้น ๆ

“ขวัญ” เป็นความรู้ด้านจักรวาลวิทยาที่สำคัญของชาวอุษาคเนย์ หมายถึง ส่วนที่ไม่เป็นตัวตนของสรรพสิ่ง มองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ ลักษณะเป็นหน่วย ๆ เคลื่อนไหวได้ และมีหลายหน่วย มีอยู่ทั้งในตัวคน สัตว์ ธรรมชาติ สถานที่ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

การละเล่นสิบสองภาษา มีนัยหมายถึงการกระทบบหรือสมทบให้มากขึ้น ด้วยชาติพันธุ์ที่แตกต่าง เกิดเป็นกลุ่ม ชุมชน สังคม รัฐ นครรัฐ หรือประเทศ เป็นการปลุกขวัญความสามัคคีในสังคมที่มารวมหรือชุมนุมกันในพิธีกรรม

22. สุจิตต์ วงษ์เทศ, “ปี่พาทย์นางหงส์ ส่งขึ้นฟ้าเสวยสวรรค์,” MATICHON ONLINE, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 27 มีนาคม 2566, https://www.matichon.co.th/columnists/news_331109..

23. “ปี่พาทย์นางหงส์ ส่งขึ้นฟ้าเสวยสวรรค์,” สุจิตต์ วงษ์เทศ, MATICHON ONLINE, บันทึกข้อมูลเมื่อ วันที่ 27 มีนาคม 2566, https://www.matichon.co.th/columnists/news_331109..

ศักดิ์สิทธิ์ อาทิ ทำขวัญ พิธีกรรมงานศพ ฯลฯ ต่อมาแบบแผนพิธีกรรม เช่น การย่ำ การสมทบ การส่งการรับในลักษณะการกระทบ กระทั่ง กระทั่งเสียงปลุกขวัญดังกล่าว ได้พัฒนาเป็นรูปแบบการเล่นซึ่งดำเนินไปอย่างสอดคล้องกันทั้งเพลงขับและการเล่นเครื่องดนตรี

ทั้งนี้ ขวัญ สามารถเปิด เชื่อม หรือกระทบมิติจำลองพหุพหุคูณนานกับชีวิตหรือกายหยาบของตนหรือคนอื่นได้ด้วยเสียงเช่นกัน ดังพระสุนทรโวหาร (ภู่) กล่าวไว้ในนิทานคำกลอนเรื่อง **ลักษณะวงศ์ ตอนที่ 21 ทำศพนางเกสร**²⁴ ความว่า

จึงสั่งพวกดนตรีให้ตีถวาย	สุรางค์รายขับขานประสานสนอง...
พระทรงธรรม์กันแสงจนสุดเสียง	แซ่สำเนียงดุริยางค์นางสนม
พระโหยหวนครวญความถึงทราวมชฌ	เสียงปีศาจร้องประสมเป็นเสียงนาง...
ปางพระองค์ทรงฟังปีศาจร้อง	เหมือนเสียงน้องเกสรแม่มงามข้า
โบกพระหัตถ์ตรัสห้ามดนตรีทำ	เงี้ยวพระโสดฟังซำก็เงียบไป
ตกพระทัยไหวหวาดประภาษถาม	เมื่อก็เสียงโถมงามหรือไฉน
กูไต่ยีนแก้วตาโศกาลัย	ใครจะได้ยินบ้างเหมือนอย่างเรา
นางสนมตกใจให้ฉงน	ก็ต่างคนสสารพระผ่านเกล้า
อนิจจาทำวหลังด้วยนงเยาว์	กำลังเศร้าจันสิ้นสมประดี
ต่างต่างกลัวย้ำน้ำตาไหล	บังคมไททูลความไปตามที่
ไม่ได้ยินเสียงองค์พระเทพี	ด้วยดนตรีที่มีอึ้งคะนึ่งปรางค์
พระทรงฟังคำทูลพูนทวาช	ภูวเรศยังคิดอาวชนาง
เจ้าพี่เอ๋ยออกพี่จะวายวาท	มาครวญครางแต่จำเพาะให้พี่ฟัง

การสัมผัสเสียงจากการกระทบมิติจำลองพหุพหุคูณดังกล่าวดังกล่าว ในทางพุทธปรัชญากล่าวว่า เป็น “ปัจจัยตั้ง” คือรู้ได้เฉพาะตน ไม่สามารถยกมากล่าวอ้างได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. สิบสองภาษา เป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมการเอารูปเอารอย หมายถึง การทำตามอย่างหรือเลียนแบบอย่าง ในเชิงพื้นที่ พบว่า การเอารูปเอารอยมีในพิธีศพของชาวอีสาน เรียกว่า “งันเฮือนดี” คือสมโภชเรือนคนตายด้วยเสียงมงคล เช่น เสียงพระสวด เสียงร่ำเร่เร่กรวยกราวเฮฮา เป็นต้นว่า เสียงขับร้อง เสียงดนตรี เสียงคนเล่นไฟ เสียงคนเล่นไฮโล ซึ่งพัฒนาจากการละเล่นเสียงทายพยากรณ์ เช่นเดียวกับการแข่งบั้งไฟและการแข่งขันตีกลอง พื้นที่งันเฮือนดี คือการเอารูป/รอยจำลองมิติพหุพหุคูณนานให้กับขวัญของผู้ตายเดินทางตามช่องเสียงไปยังดินแดนที่มีความสุข นั่นคือ อุดตกรูทวิป (ในอุดมคติ) หรือสวรรค์ชั้นฟ้า ซึ่งมีการจำลองเขาพระสุเมรุ มีการเล่นดนตรี มหรสพ ประโคม ขับกล่อม ฯลฯ ร้องร่ายความเชื่อเรื่องอูตตรกรูทวิปที่บรรยายไว้ในไตรภูมิภูมิกถาหรือเตภูมิกถา ได้แก่

2.1 การตั้งศพไว้บนนภสถีลิ่ง นกในแผ่นดินอูตตรกรูทวิปแผ่นดินเบื้องดินนอนพระสิเมรุ มักทำขึ้นเนื่องในงานศพพระเถระผู้ใหญ่ หรือเจ้าเมือง พบมากในภาคเหนือและภาคอีสาน

2.2 การวางดอกไม้จันทน์ หมายถึง ดอกไม้จวงจันทน์

2.3 การหว่านกลีบพฤษภโปรยทาน จำลองทรัพย์สินเงินทองจากต้นกลีบพฤษภ ผู้ใดจะปรารถนาทุนทรัพย์สรรพเหตุอันใด ๆ ก็ดี ย่อมได้สำเร็จในต้นไม้นั้นทุกประการแล²⁵

ข้อสังเกต ในไตรภูมิภูมิกถาปรากฏข้อความเกี่ยวกับดนตรีชัดเจน 2 แห่ง คือ อูตตรกรูทวิปและสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

24. สุนทรโวหาร (ภู่), *นิทานคำกลอนสุนทรโวหาร* (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, 2558), 373-374.

25. พญาสิทธิ, *เตภูมิกถา* (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, 2564), 65-68.

ซึ่งอธิบายกฎแห่งเสียง คือการสั่นพ้อง (Resonance) ของเครื่องดนตรี แสดงมิติจำลองพหุพหุคูณทางด้านคลื่นเสียง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยการตั้งเสียงให้คลื่นเสียงตรงกัน เสียงสามารถสั่นพ้องในที่ที่ต่างกันได้

3. ดนตรี คือ เครื่องกระทบมิติจำลองพหุพหุคูณของเวลา (สิบสอง) ทั้งนี้ เพราะเสียงเคลื่อนที่เช่นเดียวกับเวลา ในเวลามีตัวเลข เรียกว่า “ฤกษ์” พิธีกรรมศาสนาผีและศาสนาพราหมณ์มักใช้เสียงดนตรีเปิด เชื่อม หรือกระทบมิติจำลองพหุพหุคูณผ่านพิธีกรรม “เอาฤกษ์เอาชัย” ด้วยเสียงที่กระทำโดยเจตจำนงสัมผัส อาทิ กระทั่งมโหระทึก ลั่นฆ้อง เป่าแตรสังข์ ฯลฯ คือ ช่องทางของเวลา จำนวน ตัวเลข หรือคณิตศาสตร์แทนค่าพลังงานเร้นลับของจักรวาล เพลงตามนัยนี้ เช่น มหาฤกษ์ มหาชัย สาธุการ นางนาค ฯลฯ ดังพิธิบายศรีในนิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ บรรยายไว้ว่า

...พอได้ฤกษ์เบิกพลีบายศรีขวัญ

ข้าราชการชนโห่เป็นโกลา

ประโคมแซ่แตรสังข์ขึงคลา

มโหระทึกก็ก้องกังสดาล

ฆ้องระนาดพิณพาทย์เพลงแจ้งจับปี

เสียงกลองแขกแซ่ฆ้องฆาตฆ้องชัย

แก้วสุวรรณพรรณรายทั้งซ้ายขวา

พระโหราฆาตฆ้องก้องกังวาน

ปีชวาเสียงเอกวิเวกหวาน

พฤตอาจารย์จุดเทียนแล้วเวียนไป

มโหรีจำเรียงส่งเสียงใส

สนั่นในนครศทั้งเขตคัน²⁶

ดังนั้น ในวรรณคดีต่าง ๆ เมื่อบรรยายถึงพิธีกรรม เช่น ทำขวัญ พิธีกรรมงานศพ จึงมักกล่าวถึงดนตรี การละเล่นมหรสพต่าง ๆ นานา ยกตัวอย่างวรรณคดีเรื่องปาจิตกุมารกลอนอ่าน เล่ม 5 กล่าวบรรยายไว้มาก ตั้งแต่พระปาจิตสั่งให้จัดแจงแต่งเมรุเผาศพท้าวพรหมทัตจนจบเรื่อง²⁷

บทสรุป

ดนตรี ความเชื่อ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจบารมี สัมพันธ์เชื่อมโยงผ่านการละเล่นสิบสองภาษาของไทย มาแต่อดีต เลขสิบสองมาจากจำนวน เวลา ความศักดิ์สิทธิ์ มีทั้งแพร่กระจายมาจากอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และคติท้องถิ่นของไทย พบหลักฐานนับจากสมัยอยุธยาเป็นต้นมา โดยพราหมณ์และแขกมัวร์ กลุ่มนักเทศ ขันที เชื่อมสัมพันธ์กับตำนานบรรพชนลาวล้านช้าง เรื่องนางสิบสองหรือพระรถเมรี ที่นำมาใช้เป็นกาพย์ขับไม้ในพระราชพิธีสำคัญ ในเชิงพื้นที่ สิบสองเชื่อมโยงกับกลุ่มเมือง 12 นักขัตริ์ สิบสองปันนา และสิบสองจุไท ในดินแดนอุษาคเนย์ สิบสองมาจากขนบการละเล่นและมหรสพพบในวรรณคดีจำนวนมาก ได้แก่ สิบสองภาษา สิบสองพระคลัง สิบสองนางกำนัล ขันที สิบสองพระกำนัล การเล่นทุกภาษา (หมายถึงสิบสองภาษา) สิบสองภาษาในบริบทสังคมไทย หมายถึง จำนวนมากล้น ไม่ใช่จำนวนสิบสองจริง ๆ ไม่จำกัด ขนบการละเล่นสิบสองภาษาหรือทุกภาษาแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) การรวมการละเล่นต่าง ๆ ไว้ด้วยกันในวาระโอกาสนั้น ๆ 2) การละเล่นสิบสองภาษาในเครื่องเล่นหรือมหรสพชนิดใดชนิดหนึ่ง ได้แก่ แห่เครื่องเล่นมหาชาติ ลิเกออกภาษา ลำสวด และวงปี่พาทย์นางหงส์ สิบสองภาษา: เชิงสังเคราะห์พบว่า 1. สิบสองภาษาเป็นร่องรอยของการชุมนุมเล่นเสียงในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญ ด้วยการกระทบ กระทั่ง กระทั่งเสียง เช่น กล่าวคำ “ศรีศรี” ปลุกขวัญหรือเรียกขวัญให้กลับเข้ามาสู่ร่างเจ้าของขวัญหรือสิ่งของนั้น ๆ การชุมนุมละเล่นสิบสองภาษา มีนัยหมายถึงการกระทบหรือสมทบให้มากขึ้น ด้วยชาติพันธุ์ที่แตกต่าง แสดงถึงอำนาจบารมี ความมั่งคั่ง 2. สิบสองภาษาเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมการเอารูปเอารอย หมายถึง การทำตามอย่างหรือเลียนแบบอย่าง อยากได้อะไรให้ทำอย่างนั้น พบในพิธีกรรมงานศพที่

26. พญาสิทธิ, *เดญมิถา* (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, 2564), 464.

27. กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 2* (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2533).

เรียกว่า “จันเอนดี” หรือสมโภชเรือนที่มีคนตายของชาวอีสาน ภายหลังเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องอุตรกฐทวีป ในไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาของพระพุทธศาสนา 3. ดนตรี คือเครื่องกระทบมิติจำลองพหุพหุคุณค่าของเวลา เพราะเสียงเคลื่อนที่เช่นเดียวกับเวลา ในเวลาที่มีตัวเลข เรียกว่า “ฤกษ์” พิธีกรรมศาสนาผีและศาสนาพราหมณ์มักใช้เสียงดนตรีเปิด เชื่อม กระทบมิติจำลองพหุพหุคุณค่า “เอาฤกษ์เอาชัย” ด้วยเสียงที่กระทำโดยเจตจำนงสัมผัสช่องทางของเวลา จำนวน ตัวเลข หรือคณิตศาสตร์แทนค่าพลังงานเร้นลับของจักรวาล

บรรณานุกรม

Kasemphonkoon, Apiluck. *Oral Literature from Wat Koh Book 3 Lament*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2016.

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. *บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 3 เพลงร้องรำพัน*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559.

Kasemphonkoon, Apiluck. *Oral Literature from Wat Koh Book 4 Twelve Languages Song*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2016.

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. *บทร้องมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่ม 4 เพลงออกสิบสองภาษา*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559.

Klangprasri, Sanong. *Documents for Lessons Preparation*. Nakornpathom: n.p., 2022.

สนอง คลังพระศรี. *เอกสารประกอบการสอน*. นครปฐม : ม.ป.ท., 2565.

Phaya-Lithai. *Tebhumikatha*. Bangkok: Sophon Printing, 2021.

พญาลิไทย. *เตภูมิกถา*. กรุงเทพมหานคร : โสณการพิมพ์, 2564.

Phrasoonthornwoharn (Phu). *Poetry of Soonthornphu*. Bangkok: Sophon Printing, 2015.

สุนทรโวหาร (ภู่), พระ. *นิทานคำกลอนสุนทรภู่*. กรุงเทพมหานคร : โสณการพิมพ์, 2558.

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center. "Twelve Tricks Folktale." Thai Literature Nomenclature Dictionary. https://www.sac.or.th/databases/thailitdir/detail.php?meta_id=257.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. "นิทานสิบสองเหลี่ยม." นามานุกรมวรรณคดีไทย. https://www.sac.or.th/databases/thailitdir/detail.php?meta_id=257.

Royal Institute. *Royal Institute Dictionary 2542*. Bangkok: Nanmeebooks Publications, 2003.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546.

- Sriworapoj, Boonturn. "Phra Rottasane From Thai Poem to Thai Orchestra in Twelve Princesses-a study of Phra Rot Meri." In *Twelve Princesses and Phra Rot Meri Folklore Singing*, 25-47. Published for National Academic Conference of Southeast Asian Folktale Heritage, 2017.
- บุญเตือน ศรีวรพจน์. "พระรถเสน: จากกาพย์ขับไม้สู่บทโหรี." ใน *นางสิบสอง-พระรถเมรีศึกษา*, 25-47. จัดพิมพ์เนื่องในการประชุมวิชาการระดับชาติเรื่อง "ขัณนิทานนางสิบสอง ขานทำนองพระรถเมรี." นิทานมรดกแห่งอนาคต, 2560.
- The Fine Arts Department. *Male Play Royal Work by King Rama II*. 8th ed. Bangkok: The People, 1987.
- กรมศิลปากร. *บทละครนอก พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, 2530.
- The Fine Arts Department. *Nang-Uthai Hymn*. Bangkok: Edison Press Products, 2004.
- กรมศิลปากร. *นางอุทัยกลอนสวด*. กรุงเทพมหานคร : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, 2547.
- The Fine Arts Department. *Phra-Si-Sao Hymn*. Bangkok: Edison Press Products, 2004.
- กรมศิลปากร. *พระสี่ล่าวกลอนสวด*. กรุงเทพมหานคร : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, 2547.
- The Fine Arts Department. *Thai State on Suvarnabhumi Territory*. Nakornpathom: Rungsilp Printing, 2019.
- กรมศิลปากร. *นครรัฐไทยบนแผ่นดินสุวรรณภูมิ*. นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2562.
- The Fine Arts Department. *Thonburi Literature Book 2*. Bangkok: Agricultural Cooperative of Thailand Co, Ltd., 1990.
- กรมศิลปากร. *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2533.
- Wikipedia: The Free Encyclopedia. "Thai Prophecy Verse of Ayutthaya." <http://th.wikipedia.org/wiki/เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา>.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. "เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา." <https://th.wikipedia.org/wiki/เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา>.
- Wongtawan, Passakorn. *Multinationalism in Ayutthaya Kingdom: The History of Siam and Western Relation*. Nonthaburi: Sripanya, 2018.
- ภาสกร วงศ์ดาวัน. *นานาชาติในแผ่นดินอยุธยา: ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สยามกับตะวันตก*. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2561.

Wongtet, Sujit. “Ngan-Huen-Dee.” Matichon Weekly. https://www.matichonweekly.com/hot-news/article_23357.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “งันเฮือนดี.” มติชนสุดสัปดาห์. https://www.matichonweekly.com/hot-news/article_23357.

Wongtet, Sujit. “NangHong Pipat-Welcome to Heaven.” Matichon Online. http://www.matichon.co.th/columnists/news_331109.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ป้าพาทย์นางหงส์ ส่งขึ้นฟ้าเสวยสวรรค์.” Matichon Online. https://www.matichon.co.th/columnists/news_331109.

Wongtet, Sujit. “Twelve Language Song-Original Thai Traditional Music.” Matichon Weekly. https://www.matichonweekly.com/column/article_130869.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “เพลงสิบสองภาษา ดนตรีไทยแบบฉบับ.” มติชนสุดสัปดาห์. https://www.matichonweekly.com/column/article_130869.

Wongtet, Sujit. *Thai Folk Music Lecture (1st time) at Music Hall, College of Music, Mahidol University Tuesday 8th June 2010*. (Lecture Transcription). n.p. : n.p., 2010.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. *การบรรยายดนตรีไทยพื้นบ้าน ครั้งที่ 1 ณ หอแสดงดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล วันอังคารที่ 8 มิถุนายน 2553*. (เอกสารประกอบการบรรยาย). ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2553.

Wright, Michael. *Evil Spirit Fanatic Farang*. Bangkok: Matichon Pakkred, 2007.

ไมเคิล ไรท์. *ฝรั่งคลั่งผี*. กรุงเทพมหานคร : มติชนปากเกร็ด, 2550.